

LANDBRUGET I SØNDERJYLLAND FØR OG EFTER GENFORENINGEN

AF

HANS HANSEN

KREDITFORENINGSDIREKTØR, KONSULENT, AABENRAA

★

Enhver, som har haft Lejlighed til at drage Sammenligninger mellem Forholdene i den med Danmark genforenede Del af Sønderjylland og det øvrige Danmark i Tiden mellem 1864 og 1920, kan ikke være i Tvivl om, at der navnlig i den sidste Halvdel af dette Tidsrum udviklede sig Forskelligheder i Erhvervslivet, særlig i Landbruget. Formaalet med efterfølgende Fremstilling skal i første Linje være at pege paa disse Forskelligheder og deres Aarsager samt at søge paavist om, og i hvilket Omfang der efter Genforeningen er sket en Mindskelse eller Forøgelse af de paaviste Forskelligheder.

Ser vi først paa Befolkningsforholdene, kan Forholdene her i Landsdelen karakteriseres ved Tallene i Tabel 1.

Tabel I. Antal Indbyggere i Sønderjylland.

Tællingsaar	Købstæder og Flækker	Landdistrikter	Tilsammen Sønderjylland
1860.....	25231	122059	147290
1910.....	41325	125278	166603
1921.....	39890	123732	163622
1925.....	45003	131430	176433
1930.....	45328	132363	177691

Af disse Tal fremgaar, at det samlede Antal Indbyggere i det lange Aaremaal fra 1860 til 1910 i Landsdelen som Helhed kun steg med 13 % og i Landdistrikterne alene endog kun med 2,6 %. Til Sammenligning kan anføres, at Befolkningen i Jylland nord for Kongeaaen fra 1867 til 1910 havde en talmæssig Fremgang paa: 1) Byerne 171 %, 2) Landdistrikterne 32 %, 3) By og Land

tilsammen 52 0/0. For Danmark som Helhed var Fremgangen i samme Tidsrum 54,5 0/0.

Aarsagerne til den store Forskel, disse Tal er Udtryk for, er ikke vanskelige at faa Øje paa. Her maa i første Linje nævnes den stadige Udvandring fra Landsdelen, først halvt frivillig af Ungdom for at undgaa tysk Militærtjeneste. Denne Udvandring af værnepligtig Ungdom varede ved fra Krigens Slutning, indtil Edskampen var et overvundet Stadium, og den var en Aareladning, som maatte blive skæbnesvanger, om den ikke blev standset i Tide. Desuden skete der næsten til Stadighed Udvisninger, i Køllertiden som bekendt i tusindvis. Til at udfylde Hullerne med skete der nogen Indvandring sydfra, navnlig af Embedsmænd og Næringsdrivende til Byerne, men langt fra i samme Udstrækning som Udvandringen til Danmark og oversøiske Lande. Og de Forsøg, som vore nationale Modstandere op imod Aarhundredskiftet iværksatte for gennem Nybyggerforeninger og Domænekøb at trække Landboere sydfra op til Nord-slesvig, havde heldigvis ikke fremragende Resultater at opvise.

Den Nedgang, Tallene viser for Indbyggertallet i saavel Byer som Landdistrikter fra 1910 til 1921, finder sin naturlige Forklaring i det store Antal Faldne i Verdenskrigen, Nedgangen i Antal Børnefødsler og større Dødelighed i Krigsaarene og den ret betydelige Fraflytning sydpaa fra Krigens Ophør til Genforeningen, en Udvandring, som først noget senere i fuldt Omfang blev erstattet ved Tilflytning nordfra.

En nærmere Undersøgelse af Tællingsresultaterne fra 1860—1910 viser, som man maatte vente, at der var en talmæssig Tilbagegang for Indbyggere i Landdistrikterne indtil 1890, 7—8 0/0, og i de derefter følgende Aar indtil 1910 en Opgang. Naar Hensyn tages til, at den Del af Befolkningen i Landdistrikterne, som er beskæftiget ved andet end Landbrug (Embedsmænd, Mejerister, Haandværkere og Handlende), steg væsentligt i Tiden fra 1864 til 1920, bl. a. i de med Jernbanerne følgende Stationsbyer, kan det med Sikkerhed skønnes, at der ved Genforeningen var færre Mennesker beskæftiget ved Landbrug her i Landsdelen end lige efter 1864.

Ifølge en Artikel af Svejstrup i Sønderjydske Aarbøger (Aargang 1890) skal der indtil 1890 være udvandret 60000 Mennesker medtagende 112 Millioner Mark ud af Landsdelen. Selv om dette Tal sikkert er noget for højt for de nuværende 4 sønderjydske Amter, saa betød den mægtige Udvandring af overvejende Landboudom, hvoriblandt forholdsvis mange Bøndersønner, et Tab saa stort, at det nok skulde sætte sine Spor i Udviklingen. Følgerne var bl. a., at der opstod et Jordspøragsmaal, at Landsdelen blev en Debitorlandsdel, som

ikke kunde undvære Kapitaltilførsel udefra, og at Landbruget her nede blev noget bagefter i Udviklingen over imod mere intensive Driftsformer.

Jordspørgsmaalet, som navnlig gjorde sig gældende efter 1890, var det modsatte af, hvad det var i Danmark, og hvad det blev her nede efter Genforeningen: ikke Trang til flere Landbrugsejendomme, Oprettelse af nye Brug, Udstykning, men tværtimod Vanskeligheder ved at finde Folk til at overtage de bestaaende Landejendomme, naar de gamle Ejere, hvis Sønner var udvandret i Tillid til, at de snart kunde komme hjem igen, naar § 5 blev opfyldt, ikke kunde sidde paa Gaardene længere. Ogsaa Købere til de Ejendomme, hvor Ejer og Familie ved en Udvisningsordre var fordrevet ud af Landsdelen. Alle de, der nu er 50 Aar eller derover, vil huske disse Vanskeligheder, som var størst omkring Aarhundredskiftet.

Fremdriften har trange Kaar i et Land eller en Landsdel, som er fattig paa Ungdom, og sammen med denne Fattigdom virkede den af Kapitaludvandringen foraarsagede Mangel paa Egenkapital ogsaa som en Hemske paa Fremskridtene. I 80erne foretog vore Landbrugsorganisationer Skridt til at faa oprettet en almindelig Kreditforening for Nordslesvig for at bøde paa Kapitalmangelen og trække Anlægskapital til Landsdelen. Denne Plan fandt imidlertid ikke Naade for Myndighedernes Øjne, og de oprettede i Stedet en Kreditforening nede i Kiel, som der kunde faas Laan fra.

At der gennem mange Aar sad uforholdsvist mange gamle Driftsledere paa Gaardene, at der ikke var Brug for Udstykning i Forbindelse med Oprettelse af nye Landbrug, men tværtimod skete Sammenlægning, saa at Ejendommenes Gennemsnitsstørrelse voksede (1920 var den ca. $\frac{1}{3}$ større end i det øvrige Land), og at Jordens Beliggenhed i Forhold til Bygningerne gennemgaaende er ikke saa lidt daarligere end nord for Kongeaaen, virkede ogsaa imod Overgangen til kapital- og arbejdsintensiv Drift. I samme Retning virkede det Forhold, at medens dansk Landbrug under Krisen i 80erne og efter den Tid holdt paa Frihandel, saa begyndte man 1880 i Tyskland at lægge Indførselstold paa Korn og lod fra den Tid indtil Verdenskrigens Udbrud Korndyrkningen nyde en stedse stigende Toldbeskyttelse. Selv om der senere ogsaa blev indført prisfordyrende Forholdsregler overfor Indførsel af dyriske Produkter, saa virkede Beskyttelsen mest til Fordel for Korndyrkningen og dermed for det mere ekstensive Kornlandbrug og dernæst for Kødproduktionen.

I Tabel 2 er meddelt statistiske Oplysninger om den procentvise Fordeling af det landbrugsmæssigt benyttede Areal paa de vigtigste Kulturarter ifølge 4 Tællinger fra 1878 til 1929. Selv om det Forhold, at de 2 Tællinger stammer fra

Tabel 2. Landbrugsarealets procentvise Fordeling i de sønderjydske Amter 1878, 1913, 1920 og 1929 og i Jylland uden det sydlige Jylland, Øerne og hele Landet uden det sydlige Jylland 1876, 1912, 1919 og 1929.

[illegible]

prøjsisk, de andre to fra dansk Statistik, og at der er sket en Omarbejdning til de nuværende danske Amter fra de prøjsiske „Kredse“, kan Tallene med fornøden Sikkerhed vise os Retningslinjerne i vort Agerbrug.

Ved Arealtællingen 1878 udgjorde Kornarealet en væsentlig mindre Del af det samlede Landbrugsareal her nede end i Nørrejylland, og paa Øerne var det næsten dobbelt saa stort som i Sønderjylland. Samtidig var Græsarealet meget større i Sønderjylland end i Jylland nord for Kongeaaen og næsten dobbelt saa stort som paa Øerne. Der var imidlertid en meget stor Forskel paa de sønderjydske Amter. Sønderborg Amt er Ø-Amtet, og det havde et Kornareal af forholdsvis Størrelse næsten som de danske Øer, men 6 % mere af Jorden med Græs. Tønder Amt med sin Marsk og sine øvrige, udstrakte, naturlige Græs-jorder havde ikke halvt saa meget af sin Jord med Korn som Haderslev og Aabenraa og ikke $\frac{1}{3}$ i Forhold til Sønderborg, men næsten $1\frac{1}{2}$ Gange saa meget af Jorden med Græs som Haderslev og Aabenraa og akkurat dobbelt saa meget som Sønderborg. Paa dette Tidspunkt var udstrakt Korndyrkning endnu den mest intensive Driftsform. Roedyrkningen var ikke naaet til at lægge Beslag paa mere end 1 à 2 % af Landbrugsarealet, men havde allerede større Udbredelse i Danmark end syd for Kongeaaen.

Det er i Tiden fra Kornkrisen i 80erne indtil Verdenskrigens Udbrud, at den store Omlægning af det danske Landbrug fra Kornsalg til Salg af Husdyrprodukter og en imponerende Stigning i Produktion og Eksport finder Sted. Noget lignende skete her i Landsdelen, men Tallene viser, at det er gaaet i et langsommere Tempo, hvilket er i Overensstemmelse med de foran omtalte Grundbetingelser. I Danmark som Helhed gik Kornarealet i dette Tidsrum lidt nedad. Hele Nedgangen faldt paa Øerne. I Sønderjylland derimod steg Kornarealet med over 5 % af Landbrugsarealet. Stigningen var størst i Haderslev, mindst i Tønder Amt. Sønderborg Amts Kornareal naaede næsten 4 % op over de danske Øers. Græsarealets Andel i Landbrugsarealet var faldende over hele Linjen, det faldt mindst paa Øerne, mere i Jylland og lige saa meget i Sønderjylland, hvor Tønder Amt havde den mindste, Haderslev Amt den største Nedgang.

Mælkeproduktionens Udvikling giver sig i Arealbenyttelsen særlig Udslag i Roeararealet. Jo større Kvæghold, navnlig Kohold, desto mere udstrakt Roedyrkning, hvilket atter vil sige desto mere intensivt Agerbrug. Medens Sønderjylland 1913 havde 6,3 % af Landbrugsarealet dyrket med Roer, var de tilsvarende Tal for Jylland nord for Kongeaaen 12,1 %, Øerne 12,6 %, hele Landet 12,3 %. Sønderjylland havde altsaa kun rigelig halvt saa stort et Roearreal, svingende fra 11,9 i Sønderborg Amt til kun 2,7 % i Tønder Amt.

Tabel 3. Kreaturholdet i Sønderjylland.

Aar	Heste	Hornkvæg		Svin	Høns
		Ialt	Køer		
1873.....	24746	168394	88146	21924	—
1913.....	37975	254244	105818	218083	355181
1920.....	38310	218068	82770	108131	407686
1929.....	35203	263017	110457	271041	1.120000

I de 40 Aar fra 1871 til 1913 gik Hornkvægbestanden stærkt fremad. Den samlede Bestand øgedes med 51 %, Køerne med 20 %. I Jylland nord for Kongeaaen øgedes Antal Køer fra 1871 til 1914 med 72 % og paa Øerne med 51 %. Disse Tal viser i Overensstemmelse med det allerede meddelte om Roearialet, at Udviklingen over imod dyrisk Produktion gik meget stærkere baade i Jylland og paa Øerne end i Sønderjylland. Hestebestanden øgedes her i Landsdelen med 55 %, men i Jylland 115 %. Dette til Trods for, at Hesteavlens syd for Kongeaaen nød nogen Beskyttelse i den sidste Del af Tidsperioden. Paa ét Punkt viser en Sammenligning det modsatte. Det er Svinene. Svinebestanden var endnu i 70erne overalt forsvindende lille i Forhold til, hvad den senere blev. Sat i Forhold til Landbrugsarealet var der syd for Kongeaaen ca. 7 mod 10 Svin pr. 100 ha i Nørrejylland. I Tiden indtil Verdenskrigen forøgedes Bestanden i Jylland til det syvdobbelte og her nede til det tidobbelte af, hvad den var først i 70erne. Der var da henholdsvis 72 og 66 Svin pr. 100 ha Landbrugsareal. Ogsaa m. H. t. Svineholdet var der en meget stor Forskel paa de sønderjydske Amter. Sønderborg Amt stod lige før Krigen med en Svinebestand, som vist intet andet dansk Amt havde større, 172 Svin pr. 100 ha Landbrugsareal, hvorimod man i den daværende Tønder Kreds kun havde 27. Her blev dyrket lidt Korn og Roer, produceret lidt Mælk og Flæsk, men saa meget mere af Kød (Stude).

Verdenskrigen varede over 4 Aar, en lang Tid, men kun under saa unormale Forhold nok til at paavirke Landbrugets Driftsordning saa meget, at det giver sig Udslag i Tællingsresultaterne angaaende Landbrugsarealets Benyttelse. Mange vil vist ved at se paa Tallene i Tabel 2 for 1913 og 1920 undres over, at Forskydningerne ikke er større i disse Aar, eller, ifald de har været større i selve Krigstiden 1914—1918, at de i saa Fald er saa nær ved at være udjævnet allerede to Aar senere. Tallene viser for de sønderjydske Amter tilsammen 2,1 % (af Landbrugsarealet) Nedgang i Kornarealet og en Opgang paa 1,0, 0,4 og

1,7 i den Procentdel af det samlede Landbrugsareal, som henholdsvis Roer, Brak og Græs lægger Beslag paa. Trods de mange ekstraordinære Forhold: mange Tusind Driftslederes Fraværelse Aar efter Aar, Maksimalpriser, som var lave i Forhold til Produktionsprisen, Tvangsaflevering og Rationering, Mangel paa Kunstgødning, Fantasipriser paa Kaalroer til Spisebrug m. m. — saa sker der i Løbet af 4 Aar ikke store Afvigelser fra den i Forvejen lagte og fulgte Plan for Arealbenyttelsen.

I Kreaturholdet griber Krigsforholdene meget mere forstyrrende ind end i Planteavlen. En Sammenligning mellem lige før Krigen og Aar 1920 viser, at naar undtages Hestene, hvis talmæssige Styrke næsten var uforandret baade syd og nord for Kongeaaen, saa var der i dette Tidsrum en stor Nedgang for de øvrige Dyregrupper. Holder vi os her til en Sammenligning mellem Sønderjylland og Jylland nord for Kongeaaen, viser Tallene, at her nede gik den samlede Kvægbestand ned med 14 % mod 7 % i Nørrejylland. Begge Steder var Køernes Nedgang større, nemlig henholdsvis 22 og 16 %. Underligt nok gik Svinebestanden stærkere tilbage i Nørrejylland (61 %) end her nede (50 %).

Hvad der i det foregaaende er fremdraget og belyst ved Tal, giver det Hovedindtryk af Landbrugets Udvikling syd og nord for Kongeaaen fra Adskillelsen i 1864 til Genforeningen i 1920, at Landbruget i Danmark nord for Kongeaaen stadig har været et Stykke foran i den Udvikling frem mod den nu almindelige Driftsform, et Agerbrug bedst muligt afpasset til en stor Produktion af de Husdyrprodukter, som mere og mere er bleven til ikke blot dansk Landbrugs, men Danmarks Hoved-Eksportvarer. Det er ogsaa Vejen frem mod mere og mere baade kapital- og arbejdsintensiv Drift. De paaviste Forskelligheder i Udviklingslinjen har navnlig haft deres Forudsætninger i bestaaende Forskelle i Afsetningsforhold, Befolkningsforhold, Ejendomsstørrelse og -beskaffenhed samt mod Slutningen de af Verdenskrigen foraarsagede, store Vanskeligheder for Landbruget i vor Landsdel. Ogsaa nationalpolitiske Særforhold har øvet deres Indflydelse paa Udviklingen. Hvem der ved Selvsyn eller ved at granske Tallene vedrørende Landbrugets Driftsformer og Produktion før Krigen i det dansktalende Nordslesvig og de vigtigste tyske Landbrugsdistrikter har haft Lejlighed til at drage Sammenligninger, kan dog ikke være i Tvivl om, at ingen Egn i Prøjsen og Tyskland før Krigen havde et Landbrug saa nær beslægtet med det danske som Landbruget mellem Kongeaaen og den nuværende Landegrænse. Siden Omlægningen af Landbrugets Drift og Produktion efter 1880 har vort Landbrug saa ganske overvejende taget ved Lære af dansk Landbrug. Dansk landbrugsfaglig Oplysning blev indhøstet paa Rejser og i tjenende Pladser i det

gamle Land, ved Læsning af Fagblade og Bøger, paa Møder her hjemme og paa Ungdomsskoler i det gamle Land. Sprog- og Sindelagsfællesskabet har naturligvis i høj Grad lettet denne Vekselvirkning. Man kan vist med Rette sige, at de Forskelligheder, der kom til Udvikling før Genforeningen, ikke var andre eller større, end hvad Statstilhørsforholdet sammen med mindre Forskelligheder i de naturlige Betingelser uundgaaeligt maatte medføre.

Skal vi dernæst til at undersøge, om — og i hvilket Omfang — der fra Genforeningen indtil nu er sket en Tilnærmelse mellem Udviklingslinjerne, saa maa vi først se paa, hvilke Ændringer der er sket i Landbrugsarealets Benyttelse (Tabel 2). Tallene viser, at Kornarealet er gaaet opad, omtrent $2\frac{1}{2}$ Gange saa meget her nede som i Nørrejylland. Fremgangen er omtrent ens i de tre Amter, Haderslev, Aabenraa og Tønder, men noget mindre i Sønderborg Amt, ligesom den er mindre i Østifterne end i Jylland. Modsvarende dertil er der en Nedgang i Græsarealet af omtrent samme Størrelse. Ser vi dernæst paa, hvordan det er gaaet med Roedyrkningen, saa siger Tallene os, at den er bleven udvidet i de 9 Aar med 2,4 % af Landbrugsarealet til 9,7 % mod 16,2 og 16,7 % i Jylland nord for Kongeaaen og paa Øerne. Der har imidlertid i de 9 Aar været en næsten lige saa stor Fremgang i Roeararealet i Nørrejylland og halvt saa stor paa Øerne, saa man kan ikke med Rette paastaa, at der er halet ret meget ind paa Roedyrkerne i det øvrige Land. Her nede er Opgangen i Roeararealet størst i Haderslev Amt, hvorefter følger Tønder Amt, som nu har næsten $2\frac{1}{2}$ Gange saa meget af Landbrugsarealet med Roer som i 1913. Naar Kornarealet er steget og Græsarealet dalet stærkest i Tønder Amt, kan det muligvis staa i Forbindelse med, at vi derude har haft de mest omfattende Afvandingsforetagender med derefter følgende Nykultiveringsarbejde, hvilket i første Omgang særlig forøger Kornarealet.

En og anden vil maaske undres over, at vi her i Landsdelen trods vort mere ekstensive Agerbrug med mindre Roearaler ifølge Tællingerne lige fra 1878 til nu synes at have mindre Jord med Brak. Ja, hvis Tallene giver os det rigtige Billede af Forholdene, og til Trods for at en nøjere Undersøgelse viser, at en større Del af Brakarealet hos os er Helbrak, saa er det mærkeligt, da man egentlig ikke ved om Sommeren at færdes gennem hele Landet faar Indtryk af, at vor Jord er tilsvarende mere uren.

Selv om vi kun sammenligner med Jylland nord for Kongeaaen, saa har vi her nede som en Helhed endnu 6,5 % mindre af Landbrugsarealet med Roer, 3,9 % mindre med Korn og 11,4 % mere med Græs end det øvrige Jylland.

Aar 1919 havde de 4 sønderjydske Amter tilsammen 320870 ha og Jylland

nord for Kongeaaen 1.841997 ha Landbrugsareal. Det ses, at vort Areal er lidt under $\frac{1}{6}$ af Jyllands Areal. Hvis vor samlede Kreaturbestand og de enkelte Dele af den skulde svare til Jyllands Gennemsnit i Forhold til det landbrugs-mæssigt benyttede Areal, saa maatte Tællingstallene staa i Forhold til hinanden som 1:5,7. Kreaturbestanden i 1920 fremgaar af Tabel 4.

Tabel 4. Kreaturbestanden i Sønderjylland og Jylland nord for Kongeaaen Aar 1920.

	Sønderjylland	Jylland
Heste	38310	312354
Hornkvæg	218068	1 391432
Deraf Køer	82770	621210
— Stude	27259	81906
Svin	108131	542149
Høns	407686	8 229000

Et Blik paa disse Tal viser hurtigt, at vi i Genforeningsaaret kun paa ét Omraade stod med en mere talrig Bestand i Forhold til Landbrugsarealet end Nørrejylland, nemlig med Svinebesætninger. Vor Bestand var næsten nøjagtigt $\frac{1}{5}$ af Jyllands. I Hestebestanden mangler der omtrent 16500. I den samlede Bestand af Hornkvæg manglede der kun 26000 Stk. eller en Forøgelse paa 12 % for at staa lige. Værre bliver det, naar vi kommer til Køerne. Af dem skulde der have været 26200 eller 32 % flere, end der var i 1920. Og Studene? ja, af dem skulde der kun have været knap 14400 eller lidt over Halvdelen af, hvad Tællingen viste. Og af Høns burde der have været ca. 3 Gange saa mange.

Saadan var Forholdene i 1920: med Svinebestanden stod Sønderjylland højt i Forhold til Nørrejylland, med samlet Kvægbestand ret godt, men derunder alt for lavt med Antal Køer og endnu mere for højt med Stude. Hvordan er det nu gaaet i de 9 Aar til 1929? Er der sket en Tilnærmelse, hvor Tallene fra 1920 viser de største Forskelligheder, saadan som Tal fra Arealtællingerne lader formode? Eller er Retningslinjerne fra før Krigen bleven fortsat?

Tabel 5 viser den procentvise Stigning i de 9 Aar. Hestebestanden er dalet over hele Landet, mest paa Øerne og mindst i Sønderjylland. Det er næppe noget sikkert Udtryk for, at Landbruget i de Aar er gaaet over til at bruge mindre Heste- og mere Motorkraft, men at Produktionen til Eksport er gaaet i Staa. De andre tre Hovedgrupper, Hornkvæg, Svin og Høns, er alle gaaet stærkt

Tabel 5. Procentvis Tilvækst i Bestanden af Kreaturer fra 1920 til 1929.

	Heste	Hornkvæg		Svin	Høns	Stude
		Ialt	deraf Køer			
Sønderjylland	÷ 8,1	20,6	33,5	150,7	174,8	10,6
Jylland nord for Kongeaaen...	÷ 10,8	24,4	40,3	255,5	47,6	÷ 39,8
Øerne	÷ 17,4	16,4	22,2	204,8	51,8	÷ 51,9
Danmark uden Sønderjylland..	÷ 13,7	21,3	32,3	232,1	49,8	÷ 40,3

frem i Tal. Den samlede Hornkvægbestand er her i Sønderjylland knap nok gaaet saa meget frem som i hele Landet, dog lidt mere end paa Øerne, men væsentligt mindre end i Jylland. Og hvad angaar Køerne, da er Billedet omtrent det samme. Vi er sakket noget mere bagud overfor det øvrige Jylland undtagen m. H. t. Studene, hvor vi har en Fremgang paa over 10 % mod en 4—5 Gange saa stor Tilbagegang i de andre Landsdele. Der er saaledes ikke sket nogen egentlig Tilpasning i Kvægstaldene, snarere det modsatte. I Svinestalden er det gaaet saadan, at Bestanden er bleven forøget meget stærkere i de andre Landsdele end her i Sønderjylland.

Tabel 6. Antal Stude i de sønderjydske Amter i Sammenligning med det øvrige Land.

	1920	1923	1927	1929
Haderslev Amt	10255	7034	8261	10479
Aabenraa —	5142	2941	3639	4929
Sønderborg —	805	310	189	174
Tønder —	11057	10576	12544	14557
Tils. Sønderjylland	27259	20861	24633	30139
Jylland nord for Kongeaaen...	81906	58315	44813	49267
Øerne	3173	1280	766	1527
Danmark uden Sønderjylland..	85079	59595	45579	50794

Studespørgsmaalet har paa Vestereggen ofte været Genstand for Diskussion. Til nærmere Belysning af, hvordan Studene fordeles sig paa Amterne, gengives i Tabel 6 Tallene fra 4 Tællinger. Som de allerfleste vil vide i Forvejen, er der meget faa Stude i Sønderborg Amt. I Haderslev og Aabenraa Amter, hvor Studene fortrinsvis findes i de vestligste Distrikter, er Tallet paa Studene prak-

tisk taget det samme i 1929 som i 1920, hvorimod Tønder Amt viser en Fremgang paa 3500 Stk. Ved at færdes en hel Del i Tønder Amt efter Genforeningen har man nærmest kunnet faa det Indtryk, at Studetillæget var for Nedadgaaende, og at der i de fleste Stalde blev stadig flere Køer. Tallene siger imidlertid noget helt andet. Ganske vist er der 1929 5164 flere Køer mod kun 3500 flere Stude end i 1920, men som Forøgelse af Bestanden i 1920 betyder Studene 32 %, Køerne derimod kun 19 %. Naar det i foranstaaende flere Gange er fremhævet, at Tønder Amt indtager en Særstilling blandt de sønderjydske Amter og i Forhold til hele Jylland og hele Danmark, maa der mindes om, at de hidtil næsten kun til Græsproduktion egnede Klægjords (Marsk) Arealer spiller en ikke ringe Rolle i Tønder Amt.

Erfaring og Tal fra den siden Genforeningen forløbne Aarrække viser, at Ændringer i Landbrugets Driftsformer fuldbyrdes meget langsomt. Der vil aabenbart endnu forløbe rum Tid, inden de paaviselige Forskelligheder mellem Landbruget i Sønderjylland og tilsvarende Egne i de øvrige Landsdele er i alt væsentligt udslettet.

Bevægelsen i Landejendommenes Antal før og efter Genforeningen er det vanskeligt at faa talmæssigt belyst. I Aarene 1895 til 1907 var der i de 4 Amter en Tilbagegang i Antal Landejendomme med over $\frac{1}{2}$ ha paa 741 eller 3,8 %. Tællingen i 1920 viste for Sønderborg Amt i Sammenligning med den præsiske Tælling af 1895 en Tilbagegang paa 9,3 %. Ved at udsende Forespørgsler til ældre Mænd i et Antal Sogne angaaende, hvor mange Landejendomme der er blevet nedlagt og nyoprettet i deres Sogne i Tiden fra 1920 saa langt tilbage mod 1864, som det kan faas oplyst, har jeg modtaget følgende Oplysninger:

Sogn	Antal nedlagte Ejendomme 1864—1920	Antal oprettede Ejendomme 1864—1920
Havnbjerg	13	3
Ullerup	40	12
Bov	6	21
Møgeltønder	7	2
Bedsted	17	9
Egvad	12	16
Skrave	17	4

Jo mindre overvejende dansksindet Befolkningen var, desto mindre var Udvandringen, ligesom der fra disse Egne ikke skete saa mange Udvisninger. Det er dog kun Bov Sogn, der kan opvise mange flere oprettede end nedlagte Ejen-

domme. Den her omtalte Undersøgelse saavel som det sparsomme statistiske Materiale viser i samme Retning, som hvad ældre Folk kan huske fra de sidste Tiaar før Verdenskrigen, at det saa ganske overvejende var smaa Landejendomme, op til Smaagaarde, som blev nedlagt, ved at deres Jord blev lagt ind til større Gaarde.

Til Sammenligning kan anføres, at ifølge Tællingen vedrørende „Hartkornet og Ejendommenes Fordeling i Danmark“ gik „Antal Gaarde og Huse“ i Tiden 1860—1905 frem med 27,8 % i Jylland og 28,7 % paa Øerne, og ifølge Ejendomsskyld-Tabelværkerne forøgedes „Landbrugsejendomme“ i de 12 Aar fra 1904 til 1916 med 9,4 % i Jylland og 4,6 % paa Øerne.

I Overensstemmelse med den paaviste meget forskellige Udvikling af Befolkningsforholdene i Sønderjylland og i Danmark nord for Kongeaaen i Tiden fra 1864—1920 udviklede Landbruget sig her nede i Retning af færre selvstændige Landbrug og stigende Gennemsnitsstørrelse af Brugene, hvorimod Landbruget i det gamle Land gik den modsatte Vej. Ifølge den første danske Tælling (1920) var Gennemsnitsstørrelsen her nede 22,9 ha Landbrugsareal og 2,1 ha andet Areal mod henholdsvis 15,6 og 2,5 ha i det øvrige Danmark.

Hvad er der nu sket paa dette Omraade efter Genforeningen? Et Blik paa Tabel 1 viser, at Befolkningen i Landdistrikterne havde en talmæssig Stigning paa 8631 i Tiden fra 1921 til 1930, hvilket er 5—6 Gange saa stor Fremgang som i den næsten 9 Gange saa lange Aarrække fra 1860 til 1921. Hvad Ejendomsforholdene angaar, er der sket dette, at der gennem Udstykning af tidligere præjssiske Domæner, Præstegaardsjord, af Jordlovsudvalget købt Jord og ved privat Udstykning er bleven oprettet ca. 800 nye Husmandsbrug. Dertil kommer 205 af de saakaldte Jordfordelingssejendomme, mest Smaagaarde, som oprettes i Forbindelse med Magelæg, hvorved bestaaende Ejendomme faar deres Jordbeliggenhed i Forhold til Bygningerne forbedret. Sat i Forhold til Antal Landbrugsejendomme i Sønderjylland 1920 (14400) udgør det en Fremgang paa 7 %. Den Tilpasning til danske Forhold, der er sket paa dette Omraade, maa nærmest siges at være forholdsvis større end den paaviste driftsmæssige Tilpasning.

ORGANISATIONSFORHOLD OG LANDØKONOMISK OPLYSNINGSARBEJDE

Landsdelens Landbrugere havde allerede før Krigen 1864 begyndt at oprette landbrugsfaglige Foreninger. Saa tidligt som i 1846 opstod Den Nordslesvigske Landboforening med et Foreningsomraade omfattende hele Haderslev Amt

(indbefattet de 8 Sogne ved Kolding) og strækkende sig sydpaa ind i Aabenraa Amt. Betegnende for den Tids Forhold var det til at begynde med ikke Bønderne selv, som gik i Spidsen for at faa et organiseret, fagligt Oplysningsarbejde sat i Gang. Dette fremgaar af, at nævnte Landboforenings Formænd i de første 10 Aar var Præsterne PETERSEN i Skrydstrup og RAHN i Gram. En Landsbylærer, FRANK i Bevtøft, var dens første Sekretær.

Aar 1852 oprettedes Den mellemslesvigske Landboforening omfattende Aabenraa og Sønderborg Amter. Den var fra Begyndelsen delt i 3 Afdelinger: 1) Aabenraa Amt, 2) Sundeved og 3) Als. Disse 3 Afdelinger blev i Løbet af en halv Snes Aar til selvstændige Landboforeninger, nemlig Aabenraa Amts Landboforening, Den sundevedske Landboforening og Den alsiske Landboforening. I 1854 kom Det blandede Distrikts Landboforening i Tønder Amt og 1866 Landboforeningen for Flensborg og Omegn. 4 Aar tidligere blev Den nordslesvigske Landboforening delt, hvorved opstod Haderslev Amts Landboforening i Haderslev Østeramt.

De nævnte 7 Landboforeninger ompændte hele Nordslesvig ned til Sproggrænsen og bestod udelte indtil 1880, da Als Nørreherreds Landboforening oprettedes. Efter denne Nydannelse forløb et Tidsrum paa 26 Aar, i hvilket de 8 Foreninger ledede alt dansk, landøkonomisk Organisations- og Oplysningsarbejde i Landsdelen, hvorefter der i de sidste 9 baade nationalt og landøkonomisk set frugtbare Arbejdsaar før Verdenskrigen kom 6 nye Landboforeninger til de 8 ældre Foreninger. Det var: 1) „Fremad“ i Aabenraa, oprettet 1906 med det Formaal at videreføre Aabenraa Amts Landboforenings Arbejde, som var bleven lammet, da Foreningen ved Køllerpolitikkens Begyndelse i 1897 blev stemplet som politisk Forening af de præjsiske Myndigheder, 2) Den nordvestslesvigske Landboforening i Skærbæk og Omegn (1907), 3) Roager, Spandet og Vodder Sognes Landboforening (1907), 4) Nørre Rangstrup Herreds Landboforening, opstaaet 1912 ved Deling af Den nordslesvigske Landboforening, 5) Slogs Herreds Landboforening og 6) Den mellemalsiske Landboforening.

De omtalte landøkonomiske Foreninger har i Tiden fra 1864 til Genforeningen udført et omfattende og alsidigt Arbejde, som der kunde skrives et langt Kapitel om. Her kan imidlertid kun være Tale om i stor Korthed at trække nogle Hovedlinjer i dette Arbejde op. Sønderjydske Landbrug har gennem Aarene modtaget Paavirkning fra 3 Sider. Af Annalerne fremgaar, at den først oprettede Forening til at begynde med en kort Tid har været Medlem af den slesvig-holstenske Generalforening og har anskaffet saavel tysk som dansk Landbrugslitteratur. Sydfra kom holstensk Kobbølbrug og Fremskridtene i Mejeribruget, indtil

Centrifugen holdt sit Indtog i Mejerierne og førte til Overgangen fra Gaardmejerier til de store Fælles- og Andelsmejerier, hvis Oprettelse begyndte midt i Firserne. Gennem mange Aar var der livlig Forbindelse mellem Angel og Nordslesvig med Indførsel af rødt Anglerkvæg, og ved at talrige unge Landmænd rejste til Angel — delvis ogsaa til Holsten — for at lære Landbrug, Kvægavl og Mejeribrug.

Paa samme Tid drog unge, lærelystne Landmænd vestpaa for at staa i Læreovre i England og Skotland, hvorfra vi fik Impulser vedrørende Dræning, Røedyrkning, Husdyravl, Fodring med Oljekager m. m. Paa Grund af den længere Rejse og de større Vanskeligheder med Sproget var det ikke saa mange, der drog vestpaa; men blandt dem var flere, som blev Førerskikkelser i Foreningerne og i Oplysningsarbejdet. Som saadanne kan nævnes WINDFELDT, Østergaards Mølle, som var Medlem af Haderslev Amts Landboforenings Bestyrelse i 29 Aar, Formand i 5 Aar. Først og fremmest maa her nævnes CLAUS P. WOLFF fra Gammelgab, Formand for Den sundevedske Landboforening i samfulde 40 Aar, fra 1868 til 1909. En bedre Formand har maaske ingen Landboforening haft: fremragende Praktiker og indsigtfuld, initiativrig Leder og Ordfører i sin Forening samt fuldgod Repræsentant for denne udadtil.

Indtil Landbrugskrisen i 80erne fik vi i overvejende Grad Fremskridt og Impulser syd og vest fra. Saa drejede Strømpilen sig, og fra den Tid indtil denne Dag er det mere og mere blevet nordfra, at vi har hentet de fleste og største Fremskridt til Landbruget. Det var til stort Held, fordi Folkefællesskabet gjorde det langt lettere at udnytte denne Kilde til Fremgang; og at det har haft sin endog meget store Betydning i den nationale Kamp, at Strømpilen blev vendt, kan der vist heller ikke tvistes om.

Det er rimeligt og i Overensstemmelse med dansk Landbrugs Udvikling, at Landboforeningerne i de første Aartier ved Siden af at ordne Dyrskuer særlig virkede for Fremme af Dræning og Mergling, Fremkomst og Udbredelse af bedre Redskaber til Jordens Bearbejdning, og alt hvad der var egnet til at fremme Korndyrkningen. Indtil Omslaget efter Krisen i 80erne var Korndyrkning og Kornsalg i de fleste Egne af Landsdelen en Hovedhjørneste for Landbrugets Økonomi. Efterhaanden som den første Merglings vidunderlige, frugtbargørende Virkning aftog, og fornyet Mergling blev en Skuffelse, fordi Jorden i Mellemtiden var bleven udpint for Gødningsstoffer, traadte Spørgsmaal vedrørende Staldgødningens Opbevaring og Anvendelse mere i Forgrunden. Mange interessante Drøftelser kunde fremdrages af de gamle Protokoller. Det maa forbyse, at den første Brug af Kunstgødning er omtalt saa tidlig som i Aaret 1857,

hvilket Aar Boelsmand MADS BRUUN i Sebbelev prøvede at bruge 56 Pund Guano paa ca. $\frac{1}{4}$ Hektar og selv angav ved Tærskningen at have fastslaaet et Merudbytte paa 300 Pund Byg. Et andet Medlem af Den alsiske Landboforening, Forpagter MØLLER, meddelte paa samme Møde, at han samme Aar havde brugt 6000 Pd. fosforsur Kalk (Benmel opløst i Svovlsyre og tilsat Guano) paa 20 Td. Land.

Forskellen paa Øst og Vest giver sig ogsaa til Kende i Landboforeningernes Virksomhed. I det rene Lerjordsamt Sønderborg er det langt op i Tiden Korn og atter Korn, som det gælder om at fremme Dyrkningen af. Ude ved Vestkysten derimod er det særlig Husdyravl og Græs, der er Tale om. I Det blandede Distrikts Landboforenings Vedtægters Formaaalsparagraf stod (og staar vist endnu): „Foreningens Formaal er at virke for Kvæg- og Hesteavlens og Agerbrugets Fremme“. Agerbruget kommer i anden Række. Foreningens Virksomhed var i god Overensstemmelse dermed. Vi naaede Aarhundredskiftet, før Agerbruget i denne Forenings Virksomhed blev nogenlunde sidestillet med Husdyravl og -brug. De udstrakte, naturlige Græsgange og Enge, som for største Delen ikke egnede sig — og i ret stor Udstrækning den Dag i Dag ikke egner sig — til planmæssig Agerkultur, blandt andet ogsaa paa Grund af spredt og fjern Beliggenhed i Forhold til Bygningerne, medførte dette Særpræg. Disse Forhold har helt op til vor Tid i Vesteregnen givet Opdrætning af Græskreaturer og Græsfedning Førstepladsen og holdt Mælkeproduktionen i Baggrunden.

Allerede i 1860erne, da der skete en Prisforskydning til Gunst for Kød og Smør i Forhold til Korn, spores en betydelig Interesse i de østlige Egenes Landboforeninger for Fremme af Mælkeproduktionen. Medvirkende hertil var ogsaa, at man mange Steder erkendte Nødvendigheden af at sørge for mere Gødning til Jorden for at modarbejde den Udpining, som var en uundgaaelig Følge af ensidig Korndyrkning og stort Kornsalg. Som Udtryk for de daværende Foreningsledelsers Fremsyn og til deres Ros kan anføres, at vore Landboforeninger paa et meget tidligt Tidspunkt paabegyndte Konsulentvirksomhed. I 1873 antoges V. JENSEN fra Sjælland som Mejeriassistent for de den Gang bestaaende Landboforeninger. Betegnende nok ses det ikke, at Det blandede Distrikts Landboforening har været med i dette Samarbejde. Jensen rejste fra Forening til Forening, meldte sig hos Formanden og fik af ham anvist de Steder, hvor man ønskede hans Bistand. Denne strakte sig over 6 Dage paa hver Gaard, og det var særlig Udnyttelsen af Mælken i Vandmejerier paa de enkelte Gaarde, han var behjælpelig med. Folk, som har kendt Jensen og hans Arbejde paa nært Hold, udtaler, at han udførte et baade dygtigt, samvittighedsfuldt og energisk

Arbejde, som blev meget paaskønnet. I Den alske Landboforenings Protokol findes en Beretning om en i 1877 afholdt, efter den Tids Forhold imponerende Smørudstilling. Der var udstillet: fra Kohold paa a) indtil 5 Køer 5 Smørprøver, b) 6—15 Køer 46 Prøver, c) 16—40 Køer 23 Prøver og d) større Mejerier (Fællesmejerier) 8 Prøver, ialt 82 Smørprøver. Det var paa den Tid en stor Smørudstilling fra et Omraade som Øen Als. Smørprøverne indsendtes med Udstillerens Navn og Adresse i forseglet Konvolut. Efter Bedømmelsen holdt Mejeriassistenten Foredrag. Denne første Konsulentvirksomhed i vor Landsdel varede fra 1873 til 1880, da Jensen oprettede et Fællesmejeri i Bedsted.

Paa det Tidspunkt, da Kvægavlen begyndte at faa stigende økonomisk Betydning i Landbruget, var Landsdelens Kvægbestand sikkert helt overvejende rødt Kvæg, egnsvis lidt blandet med sorte samt sort- og rød-hvid-brogede Individer. Mod vest var den under Navn af Ballumkvæget kendte, forholdsvis svære, mod øst en noget lettere Type fremherskende. Krydsningen af den røde Landrace med Korthorn er imidlertid af gammel Dato. Saa tidligt som i 1840erne indførtes til Det blandede Distrikts Landboforenings Omraade de første Korthornstyre af Gaardejer KNUDSEN paa Visby Hedegaard. Protokollerne beretter om, at der efter de opmuntrende Resultater af den første Krydsning kom Skuffelser baade avlsmæssigt set og i Form af Tuberkulose og Tilfælde af Kvægpest. Da der i lang Tid efter 1864 næsten ikke blev indført nye Avlsdyr fra England, men nærmest blev drevet planløs Blandingsavl, gik det tilbage med Kvaliteten, og ikke saa faa hævdede den Anskuelse, at man hellere burde have holdt sig til Renavl med den røde Landrace. Naar Krydsning med Korthorn senere atter tog Fart og bredte sig fra Tønder Amt ud over de andre 3 Amter, skyldtes det bl. a., at Kvægavlerne i Ejdersted mere planmæssigt fortsatte og gennemførte Krydsningen over til Fuldblod, saa der opstod en meget nærmere liggende Kilde at hente Fuldblodstyre fra, og at denne Race vandt mere og mere Anerkendelse paa de store Fedekvægmarkeder. Fra Tønder Amt solgtes Fedestudene sydpaa, hvorimod Løbe- og Kælvkvier i stigende Omfang afsattes østpaa til Malkefedning, men derved alligevel banede Vej for Korthornsracens Fremtrængen, støttet som den var af stigende Beskyttelse for Kødproduktionen. Saaledes kom det, at der trods mange og indtrængende Advarsler fra dygtige Talsmænd for den røde Malkerace ikke var meget tilbage af den i 1920, nemlig ud over Als og lidt af Sundevød kun enkelte Besætninger hist og her i Aabenraa og Haderslev Amter. Ogsaa om denne Kamp mellem de to Kvægracer berettes der meget i Landboforeningernes Annaler.

Hesteavlen naaede her i Landsdelen trods den stigende Toldbeskyttelse og

tvungne Avlsforanstaltninger (Kaaring) før Verdenskrigen ikke op ved Siden af den jyske Hesteavl, endda denne maatte arbejde imod stigende Toldskranker. Helt op imod Aarhundredskiftet var Interesserne ret stærkt delte mellem Avl af Halvblod (Køre- og Rideheste) og saa en noget let Type af den jyske Hest, kaldet den slesvigske. Senere blev der oprettet en Del Hesteavlsforeninger, som indledede en Udvikling over imod den samme Avl som i Jylland nord for Kongeaaen.

Svineavlen gik i talmæssig Henseende lignende stærkt frem i den sidste Snes Aar før Verdenskrigen her som i det gamle Land; men Retningen var ikke helt den samme. Medens man hist ovre arbejdede sig over imod Produktionen af letfedede og lettere Slagterisvin til Bacon for det engelske Marked, gik Svinene her nede fra sydpaa i levende Tilstand og solgtes i stærkere fedet Stand dels med 100—115 kg, dels 150 kg og endnu højere Levendevægt til de tyske Storbys og Fabriksdistrikter. Landracen krydsedes efterhaanden med baade Yorkshireracerne og med det sorte Berkshire samt det sort-hvid-røde Tamworth Svin.

Landboforeningerne har foruden alt vedrørende Planteavlen og Husdyrbruget ogsaa gennem Aarene beskæftiget sig med Forsikringsspørgsmaal (gensidige Forsikringsselskaber), Pengeinstitutter, Biblioteksarbejde, Husflid, Oprettelse af en Sukkerfabrik o. m. a.

Paa et meget tidligt Tidspunkt blev der indledet Samarbejde mellem de bestaaende sønderjyske Landboforeninger. Dette Samarbejde bestod indtil op imod Aarhundredskiftet væsentligt i at holde Fællesdyrskuer, hvortil knyttedes Forhandlingsmøder, Udflugter m. m. De kaldtes Fælleslandbomøder. Saadan har været afholdt følgende Aar og Steder: 1854 i Flensborg, 1859 og 1869 i Haderslev, 1880 i Sønderborg, 1885 i Flensborg, 1890 i Aabenraa og 1895 i Haderslev. Det næste Fælleslandbomøde skulde have været holdt 1900, men maatte udsættes, da Køllerpolitiken endnu ikke var helt ebbet ud. Det har senere mange Gange været planlagt, men har hver Gang maattet udsættes paa Grund af Mund- og Klovesyge, Verdenskrigen og andre uovervindelige Hindringer.

Det til at begynde med løsere Samarbejde ved Fælleslandbomøderne førte til, at Fælleslandboforeningen for Nordslesvig oprettedes 1893. Aaret efter begyndte Fællesforeningen at udgive Nordslesvigsk Landbrugs- og Mejeri-Tidende, og efterhaanden fik den mange andre Opgaver paa sit Program. Da Køllerpolitiken satte ind, og Myndighederne 1897 stemplede Aabenraa Amts, 1898 ogsaa Haderslev Amts Landboforening som politiske Foreninger, maatte den danske

Landboforeningsvirksomhed i Sønderjylland ligge næsten helt brak i en Aarrække. Længe før Køllertiden havde de gamle danske Landboforeninger mærket Gang efter Gang, at Myndighederne ikke saa med milde Øjne paa dem og deres Virksomhed. Allerede i 1874 nægtedes med paastaaet politisk Virksomhed til Begrundelse Tilladelsen til Bortlodning ved et Dyrskue og krævedes samtidig hejst tysk Flag paa Dyrskuepladsen. Politiet overværede Møder, forbød ved en given Lejlighed, at der blev holdt Taler ved Fællesspisningen efter et Dyrskue, foretog Husundersøgelse hos Haderslev Amts Landboforenings Bestyrelsesmedlemmer efter Dyrskuet i 1876, ligesaa paa en og samme Dag hos alle Landboforeningers Bestyrelsesmedlemmer efter Fælleslandbomødet i Flensborg 1885 o. s. v.

Ved Siden af de gamle danske Landboforeninger var der oprettet tyske Landboforeninger (Kredslandboforeninger), én i hvert Amt. De havde en Generalforening for Slesvig-Holsten som Fællesorganisation. Uviljen mod de danske Organisationer kunde maaske delvis forklares ved, at Myndighederne havde ventet, at de skulde gaa op i de tyske Organisationer. I denne Ordning skete der en Forandring ved den præjssiske Lov af 30. Juni 1894 om Oprettelse af Landbrugskamre. Landbrugskammeret i Kiel blev den offentlige Erhvervsorganisation for Landbruget i hele Provinsen. Til Landbrugskammeret betaltes særlig Skat i Forhold til Grundskat-Nettoudbyttet af alle Landbrugere. De saaledes indkomne Midler og Statstilskud til det landøkonomiske Oplysningsarbejde administreredes af Landbrugskammerets Bestyrelse og Plenarforsamlingen, hvis Medlemmer valgtes af Kredsdagene. Saaledes kom Pengene i overvejende Grad de tysksindede Landmænd tilgode, og de danske Landboforeninger maatte arbejde helt uden Støtte af de Midler, som Medlemmerne var med til at betale som en Særskat.

Fra 1880, da Mejerikonsulent Jensens Virksomhed standsede, indtil Fælleslandboforeningen for Nordslesvig blev oprettet 1893, var der ingen Landbrugskonsulent i Nordslesvig. Fælleslandboforeningen antog Landbrugskandidat C. WULFF som Sekretær, Konsulent og Aaret efter som Redaktør af Landbrugsbladet. Fem Aar senere ophævedes Stillingen som Sekretær og Konsulent, og Wulff overtog Bladet mod en aarlig Støtte dertil fra Fælleslandboforeningen. To Aar senere, 1900, maatte Foreningen atter overtage Bladet og overdrog dets Ledelse til Landbrugskandidat M. REFSLUND POULSEN, der samme Aar blev ansat som Konsulent for Mejeriforeningen for Nordslesvig. Da Refslund Poulsen to Aar senere ønskede at fratræde baade Konsulent- og Redaktionsarbejdet, fordi han havde købt en Gaard i Stenderup ved Rødding, overdrog Fælleslandbo-

foreningen Bladets Ledelse til Landbrugskandidat J. MICHELSEN i Kolstrup ved Aabenraa.

Omkring ved dette Tidspunkt var Køllerpolitikens Tid saavidt forbi, at Landboforeningerne paany kunde begynde at rejse sig af den Dvaletilstand, som de fleste havde ligget i nogle Aar. Det var nu baade folkeligt, nationalt og økonomisk en jævn Opgangstid; et stigende Antal unge Landmænd, hvoraf en ikke ringe Del havde været paa Høj- og Landbrugsskole i Danmark, overtog Landejendomme, og Tiden var efterhaanden moden til et mere omfattende landbrugsfagligt Oplysningsarbejde. 1906 begyndte de to Landboforeninger i Haderslev Amt med Landbrugskandidat H. HANSEN fra „Ovn“ ved Rinkenæs som Forsøgsassistent at udføre lokale Markforsøg hos Medlemmerne, og den følgende Vinter blev der en stærkt voksende landøkonomisk Mødevirksomhed i de fleste Landboforeninger og i en Række Forsamlingshuse. Det følgende Foraar ytrede fra flere Sider Ønsker om at faa Fælleslandboforeningen vakt af Dvaletilstanden, hvilket bl. a. førte til, at Foreningen antog H. Hansen som dens Konsulent i Planteavl og Aaret efter som Redaktør af Nordslesvigsk Landbrugs- og Mejeri-Tidende. Alle de bestaaende Landboforeninger gik med i Samarbejdet. Siden Fælleslandboforeningens første Formand, Gaardejer MUSSMANN, Aar 1900 paa Grund af sit Forhold til Myndighederne var fratraadt, havde C. P. WOLFF fra Gammelgab været dens Formand. Han ønskede nu paa Grund af Alder at fratræde, og i hans Sted valgtes Gdr. M. REFSLUND POULSEN paa Skovgaard ved Aabenraa, den Gang Formand for Landboforeningen „Fremad“, der var Aabenraa Amts Landboforenings Afløser. Da Refslund Poulsen i 1909 flyttede til Bovlund og som Følge deraf fratraadte begge Formandsstillinger, blev Formanden for Haderslev Amts Landboforening, Gdr. P. J. REFSHAUGE, Oksbøl ved Haderslev, Formand og vedblev at være det til efter Genforeningen.

Om Fælleslandboforeningens Virksomhed fra 1907 til 1914 kan her kun berettes ganske kort. Det i 1906 paabegyndte Forsøgsarbejde udvidedes meget hurtigt til, at der aarlig udførtes mellem 150 og 200 Forsøg med mange forskellige Planteavlsspørgsmaal spredt ud over hele Landsdelen. Der lavedes Markvandring om Sommeren og smaa Planteavlsudstillinger ved Dyrskuerne. Om Vinteren blev der foruden almindelige Landbomøder i stort Tal ogsaa holdt mange 2—6 Dages Landbrugskursus. Fremavl af Saasæd antog et aneligt Omfang, og i de sidste Aar undersøgte op imod 4000 Jordprøver for Kalktrang og Mergelprøver for Indhold af Kulsur Kalk. Ved Planteavlsarbejdet var hvert Aar om Sommeren medvirkende 2 à 3 unge Assistenten. Foreningen sørgede for, at der blev uddannet Dræningsmestre under Hedeselskabet i Viborg. Et

Par Aar før Verdenskrigens Udbrud blev det besluttet at ansætte yderligere 2 Konsulenter, én i Grundforbedringsarbejde og én i Kvægavl. Til Stillingerne var udpeget henholdsvis MIKAEL STEFFENSEN og JØRGEN FRANK, som begge var Landbrugskandidater og rede til at begynde Arbejdet, da Verdenskrigen brød ud. Mikael Steffensen faldt i Krigen, hvorimod Jørgen Frank tog fat paa Konsulentarbejdet efter Krigen. Landbrugsbladet naaede frem til i de sidste Aar før Krigen at have en meget stor Udbredelse og at være et godt Aktiv for Foreningen.

Ingen anden Gren af Landbruget i Sønderjylland har hele Tiden haft en Udvikling saa nær sideløbende med Forholdene i Danmark nord for Kongeaaen som Mejeribruget. Lige efter, at det første Andelsmejeri var blevet oprettet i Vestjylland, fik vi det første her nede i Mejlby. Det blev til forholdsvis flere, og mindre Mejerier, men i mindst samme Omfang Andelsmejerier som nord for Kongeaaen. Lige før Verdenskrigen fandtes mellem den nuværende Landegrænse og Kongeaaen 130 Andelsmejerier og 14 Fællesmejerier. Mejeriforeningen for Nordslesvig oprettedes 1893 med 15 Mejerier i Haderslev Amt som Medlemmer. Lige før Krigen havde den 89 Mejerier som Medlemmer. Nuværende Statskonsulent JOHANNES JENSEN blev 1912 antaget som Foreningens Konsulent. Smør fra Nordslesvig havde Ord for at være det fineste Smør i Tyskland, og baade de Priser, hvortil det solgtes, og Præmierne, det hentede hjem fra de tyske Smørudstillinger, viste tilfulde, at det var saadan. En meget stor Del af Smørret blev solgt gennem 3 Andels-Smøreksporthforeninger.

Verdenskrigen var for Landbruget i Sønderjylland som et stort Udsalg. Jorden gik tilbage i Gødningskraft og Renhed, Bygninger forsømtes, Besætninger blev mindre og lavere ydende. Der blev paa alle Omraader drevet Rovdrift, og hvad der kom ud af Driften, var Mark, som i stor Udstrækning tabte deres Købekraft, før man naaede at faa dem anvendt til at bringe Driften paa Fode igen. Dette maatte gøres senere under et meget højt Prisniveau i Kroner, hvilket sammen med et Par Aars stærkt svigtende Produktion og Indtægter, tidlig Afløsning af den faste Markgæld til meget uheldige Kurser ved Hjælp af løse Kronelaan, som stod 1 à 2 Aar til høj Vekselrente, inden fast Prioritering med Kronelaan til delvis meget lave Obligationskurser kunde finde Sted, førte til den skæbnesvangre Udvikling af Landbrugets Gældsforhold, som der ikke her kan gaas nærmere ind paa.

Da det efter Vaabenstilstanden var givet, at Genforeningen vilde komme, maatte der ogsaa fra Landbrugets Side tages fat paa at forberede Overgangen. Saa tidligt som 30. November 1918 holdt Fælleslandboforeningens Bestyrelse

sit første Møde, paa hvilket der bl. a. valgtes 3 Medlemmer til det af Vælgerforeningen nedsatte økonomiske Udvalg. Snart maatte der ogsaa tages Stilling til, om Landboforeningerne her nede skulde blive staaende med Fælleslandboforeningen som en selvstændig provinsiel Fællesforening eller gaa op i Foreningen af jyske Landboforeninger. Efter enstemmig Anbefaling fra Fælleslandboforeningens Bestyrelse blev Ordningen den sidstnævnte, at alle Lokalforeninger indmeldte sig i Foreningen af jyske Landboforeninger, og Fælleslandboforeningen blev bestaaende som de sønderjydske Landboforeningers lokale Fællesforening.

Før Verdenskrigen var der ingen Husmandsforeninger syd for Kongeaaen. Straks efter Krigen blev der imidlertid begyndt med at oprette saadanne Foreninger rundt i Sognene, og nu er der 78 Husmandsforeninger i de 4 sønderjydske Amter. Om Formen for Samarbejdet med de tilsvarende Foreninger i det gamle Land var der delte Meninger, hvilket resulterede i, at 53 Foreninger staaer som en provinsiel Fællesforening, De samvirkende sønderjydske Husmandsforeninger, der er indmeldt i De samvirkende danske Husmandsforeninger, hvorimod de øvrige 25 gennem en lokal Kredsforening og De samvirkende jyske Husmandsforeninger er i Samarbejde med De samvirkende danske Husmandsforeninger. Det fremgaar heraf, at Husmandsforeningerne er med i det landsomspændende faglige Arbejde, ligesom vore bestaaende 13 Landboforeninger er med i det landsomspændende Samarbejde gennem De samvirkende jyske og De samvirkende danske Landboforeninger til Landbrugsraadet. Af de 13 Landboforeninger er 11 de samme som før Krigen, kun med den Forandring, at Landboforeningen „Fremad“ i Aabenraa straks efter Krigen tog Navneforandring til det gamle Navn „Aabenraa Amts Landboforening“ fra før Køllertiden. Landboforeningen for Løgumkloster og Omegn oprettedes 1920 og Landboforeningen for Skærbæk og Omegn 1928. Sidstnævnte virker indenfor det Omraade, hvor Den nordvestslesvigske og Roager, Spandet og Vodder Sognes Landboforening før havde deres Virkeomraader.

Som Landbo- og Husmandsforeninger, saaledes er ogsaa alt, hvad der kan kaldes Avlsforeninger, bleven indordnet i de danske Organisationer. Hesteavlens har helt siden Krigens Ophør ikke haft Medbør. Der er nu Foreninger for baade Avl af jyske og af belgiske Heste. Hvad Kvægavlsarbejdet angaar, var der før Krigen et ret begrænset Antal Opdrætterforeninger og Kontrolforeninger. De havde delvis Samarbejde med Landbrugskammeret i Kiel, dels i de sidste Aar før Krigen med Fælleslandboforeningens „Samarbejde i Kvægavl“. I Aarene efter Krigen blev der oprettet Fællesledelser, hvoraf vi nu har 4. Ordningen

blev her lidt anderledes end nord for Kongeaaen, idet man gik til at lave Race-Fællesledelser. Vi har 2 Fællesledelser for Avlen af Korthorn, en for rødt dansk Malkekvæg og en for hollandsk Malkekvæg. Medlemmer af disse Foreninger er Kontrolforeninger, Kvægavlsforeninger og Opdrætterforeninger. Til Belysning af Forholdenes Udvikling kan anføres, at fra nogle ganske faa Foreninger lige efter Krigen er Tallet steget omtrent fra Aar til Aar, saaledes at der 1930 var 104 Kontrolforeninger i Sønderjylland mod 759 i hele Jylland. I disse 104 Foreninger kontrolleredes Ydelsen af 33,5 % af Køerne i Sønderjylland mod 31,7 % i Jylland som Helhed. Her møder vi atter Sønderborg og Tønder Amter som Mod-sætninger med henholdsvis 45 og 15,5 % af Køerne under Kontrol. Sønderborg staar i den Henseende højest blandt Amterne i Jylland. Gennemsnitsydelsen pr. kontrolleret Ko er ogsaa gaaet rigtig pænt frem. Den steg her i Landsdelen fra 108,4 kg Smør pr. Ko i 1920—21 til 145 kg i 1929—30. Dette til Trods for, at Tallet paa de kontrollerede Køer i samme Aarrække er steget til godt og vel det femdobbelte. Sidstnævnte Regnskabsaar stod af Amterne i Jylland kun ét med en lille Smule højere Gennemsnitsudbytte pr. kontrolleret Ko end Sønderborg, hvorimod Tønder Amt med et lille Antal kontrollerede Køer stod lavest og ikke saa lidt under det næstlaveste.

I Arbejdet til Svineavlens Fremme udgør Sønderjylland det 9. Distrikt. Der bestaar her for Tiden 18 statsanerkendte Svineavlscentre, deraf 15 af dansk Landrace, 3 af Yorkshire Racen. Nødvendigheden af at eksportere Svinene i slagtet Tilstand til England medførte, at der maatte oprettes Slagterier. Af saadanne er der 5 Andels- og 4 Aktie-Slagterier. Det har knebet lidt med at faa den rigtige Svinetype frem, og Slagtninger fra Forsøgsstationerne viser, at vi endnu ikke er helt med paa dette Punkt.

Konsulentarbejdet i Sønderjylland har været inde i en rask Udvikling siden Genforeningen. I de danske Landboforeninger er der nu beskæftiget 8 Planteavlskonsulenter. De tyske Landboforeninger (8 Foreninger med ca. 750 Medlemmer), som nu ogsaa er indmeldte i Foreningen af jydsk Landboforeninger, har én Konsulent og Husmandsforeningerne én. Fællesledelserne har to Kvægavlskonsulenter, som ogsaa udfører Kvægavlsarbejde i Landboforeningerne. I denne Forbindelse maa nævnes, at Det danske Hedeselskab straks efter Genforeningen oprettede Kontorer i Tønder, Aabenraa og Haderslev, hvorfra Konsulentvirksomhed øves vedrørende Grundforbedringsarbejde, ligesom Forst-assistenten FROMSEJER i Skærbæk virker for Plantningssagen, og Vejledning vedrørende Kalktrangsforhold og Mergeltransport ydes fra Selskabets Hovedkontor i Viborg. Der er to Smaaskovsforeninger i Landsdelen og én Skovbrugskonsulent.

Hedeselskabets Folk udarbejder i stort Omfang Planer for Afvandingsforetagender og tilser deres Udførelse. De har saaledes siden Genforeningen været med til at forbedre Afvandingen paa tilsammen vistnok ca. 30.000 Hektar af Sønderjyllands Jord; desuden omfatter den af Staten støttede og nu i alt væsentligt gennemførte store Afvanding ved Tønder ca. 9000 Hektar Jord. I 8 Regnskabsforeninger arbejder lige saa mange Regnskabskonsulenter. Som foranstaaende viser, er der nu beskæftiget omtrent 25 Mænd med Konsulentvirksomhed inden for det samme Omraade, hvor der før Krigen kun var én og 2 à 3 unge Assistenten. Det faglige Oplysningsarbejde er baade bleven stærkt udvidet og specialiseret. Tilmed har Landboforeninger og Husmandsforeninger samt Avlsorganisationer Part i det Arbejde, som de provinsielle og de landsomfattende Fællesorganisationers Konsulenter udfører.

Landsdelen stod ved Genforeningen fuldtud rustet m. H. t. Mejerier. Der var snarere for mange end for faa. Mange af dem trængte dog til Forbedringer og har senere maattet udvides eller helt fornyes. Mælkeproduktionen var ved Krigens Slutning meget længere nede, end Nedgangen i Antal Køer giver Udtryk for, idet Køerne var sultet ned paa en unormal lav Mælkeydelse. Da Ydelsen var længst nede, forarbejdede Landsdelens Mejerier i et Aar kun ca. 40 Millioner kg Sødmælk. Produktionen er efterhaanden steget saadan, at den aarligt forarbejdede Mængde Sødmælk nu ligger omkring ved 300 Millioner kg. Mejeriforeningen for Nordslesvig antog ved Genforeningen Navnet Sønderjydsk Mejeri-forening, og dens Konsulent, Johannes Jensen, blev Statskonsulent. Der var et stort Arbejde at gøre, hvilket de første lovbestaaende Smørbedømmelser ved Forsøgslaboratoriet viste. Men det kan da ogsaa nu siges, at et godt Arbejde er gjort i den forløbne Aarrække. Som Helhed ligger vi nu med en Smørkvalitet lidt over Landsgennemsnittet. Atter her er der imidlertid en meget stor Forskel fra Amt til Amt. Medens Sønderborg Amt gennem flere Aar har været det danske Amt med den fineste Smørkvalitet, ligger Tønder Amt blandt dem ved den anden Ende. Fra sagkyndig Side hævdes, at det særlig er de forholdsvis mange Fællesmejerier i Tønder Amt, som trækker Amtets Gennemsnit ned. Ja, det er nu en Gang her som med Svineslagterierne, at det er Andelsvirksomhederne, som gør langt den største Indsats til Højnelse af Eksportvarernes Kvalitet.

Hvad angaar de vigtigste Andelsvirksomheder til Forædling og Afsætning af Landbrugsprodukter, da er sønderjydsk Landbrug ret godt med. Det gælder saaledes om Mejerier, Slagterier, Smørekseportforeninger og Ægekseport. Af Dansk Andels-Ægekseports 700 Kredse findes de 58 i Sønderjylland. Der mangler nærmest kun Andels-Kreaturekseportforeninger. Derimod har Andels-Indkøbs-

foreninger hidtil faaet for ringe Udbredelse, hvilket nok delvis skyldes en Del Tilfælde af Skuffelse og Tab paa Grund af Kreditgivning og for daarlig Kontrol med Virksomheden. Til Belysning af dette Spørgsmaal kan anføres, at af Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeningers 1751 Foreninger findes kun de 36 i Sønderjylland. Jydsk Andels-Foderstofforretning har ialt 874 Lokalforeninger, hvoraf 17 syd for Kongeaaen. Dansk Andels-Gødningsforretning har i hele Landet 1400 Lokalforeninger, hvoraf kun 7 i Sønderjylland. Paa dette Omraade er der langt igen, før Forholdene her nede er som i det øvrige Land.

Straks efter Krigen var der stærke Ønsker fremme om at faa oprettet Ungdomsskoler i Sønderjylland, Efterskoler, Højskoler, Husholdningsskoler og Landbrugsskoler. Det gik ret hurtigt med at faa flere af de førstnævnte to Slags Skoler i Gang, hvorimod det trak noget ud med Landbrugsskolen. Forskellige Forslag angaaende Beliggenhed og Ledelse var fremme, inden det i 1924 blev til Alvor med Skolen, hvor den nu ligger paa Restejendommen af den delvis udstykkede, hertugelige Ejendom Fiskebæk ved Graasten. Den 3. November 1924 aabnedes de nye Skolebygningers Døre for det første Hold Elever, og den har i de forløbne 7 Skoleaar haft 586 Landbrugselever, hvoraf 423 fra Sønderjylland. Det kan med Rette siges, at Skolen i de 7 Aar har vundet sig en smuk Position hos Landsdelens Landbrugere, og at den har en baade stor og smuk Fremtidsopgave at løse.

Talmaterialet til Tabellerne er taget fra Dr. MADs IVERSEN: „Jydsk Landbrug i Tal gennem 50 Aar“ og velvilligt suppleret af Dr. IVERSEN med de sidste Tællingsresultater. Forf.
